

Яремчук В.П.

Проблеми біографії історика як частини біоісторіографічних досліджень

Перед істориками біоісторіографічного жанру постають проблеми як історіографічного характеру, так і пов'язані з біографічними аспектами, адже біоісторіографічна розвідка - це є поєднання, сума, взаємопереплетення і взаємодоповнення біографічного нарису та історіографічної частини, в якій аналізується творчий доробок вченого. Мета даної статті - зафіксувати деякі важливі проблеми біографії історика, яка є невід'ємною складовою біоісторіографічних досліджень і накреслити можливі шляхи їх розв'язання. Стаття ґрунтується як на історіографічному матеріалі, так і на власних спостереженнях автора.

Одним з основних питань біоісторіографічної праці є питання про функції біографічного нарису. На нашу думку, останній повинен здійснювати дві функції: пізнавальну та прикладну.

Біографія має допомогти зрозуміти праці історика. І тут ми цілком погоджуємось з А.Санцевичем, який в одній із своїх статей писав, що "біографія - засіб пояснення творчого шляху вченого"(1).

З проблемою функцій біографії історика тісно пов'язана проблема дослідницьких завдань, що стоять перед біоісторіографом. Вважаємо, що до таких завдань відносяться:

1) адекватне дійсності відтворення життя і творчості вченого;

2) встановлення його унікального особистого внеску в науковий поступ у порівнянні з попередниками і сучасниками(2);

3) глибокий аналіз особистості, духовного і психологічного складу історика. В цьому контексті справедливим є твердження Л.Кертмана про те, що "біографія набуває наукового характеру не просто за рахунок раніше невідомої і "цікавої" інформації, а завдяки такій достовірності інформації і такому аналізу особистості "героя", котрі допомагають відкрити дійсні мотиви його вчинків"(3);

4) вивчення історика як філософа історії і як історика-практика. Такий аспект висвітлює давня стаття М.Нечкіної, яка, проте, зберігає свою актуальність і нині(4).

В ній дослідниця пропонує власну схему вивчення історика, що є, на наш погляд, неабиякою знахідкою для будь-якого історіографа, оскільки містить вичерпний набір аспектів, на які йому варто звернути увагу при аналізі "професіонального обличчя" свого "героя".

Одне з важливих питань, з яким стикається дослідник, - питання місця біографії історика в біоісторіографічних розвідках. Для його вирішення у вітчизняній історіографії існують два підходи. Більшість біоісторіографів біографії відводять окремий розділ, а потім переходять до історіографічного аналізу наукового доробку того чи іншого вченого. Приклади такого підходу - монографії В. Сарбея про О.Лазаревського та П.Маркова про О.Єфименко(5).

Складнішою для написання, але водночас ціннішою є модель, запропонована М.Нечкіною в її книзі про В. Ключевського(6). Складність цього типу дослідження полягає, гадаємо, в двох моментах: а) така модель може бути реалізована лише до невеликої кількості відомих істориків, у яких багатою і цікавою є не тільки творча спадщина, але і позанаукове життя - суспільно-політична, громадська діяльність;

б) необхідною умовою тут є наявність значного комплексу джерел, насамперед особистого походження - епістолярія, щоденники, автобіографії і т. ін.

Не можна розраховувати на науковий рівень біоісторіографічної праці без з'ясування проблеми вибору і класифікації джерел. На нашу думку, класифікація джерел до біографії історика повинна мати такий вигляд:

І тип: письмові джерела. Серед письмових джерел виділяються два підтипи:

1. Джерела, що так чи інакше пов'язані з особою історика. 2. Джерела, в яких відображається загальноісторичний фон того часу, в якому жив і творив учений.

Перший підтип поділяється на традиційні дві категорії: оповідні (наративні) та документальні. Оповідні в свою чергу діляться на такі складові: а) біобібліографічні довідники і продовжуючі видання, що друкують бібліографію вчених; б) наукові праці історика, а також літературні і публіцистичні твори. Про значення праць ученого для створення його образу влучно висловився М.Карамзін: "Творець завжди відображається в творінні, і часто - проти своєї волі"(7); в) матеріали наукових конференцій, наукових семінарів

та "круглих столів", вміщені в періодиці та неперіодичних виданнях; г) матеріали про археографічну діяльність вченого (архівні, археографічні видання і окремі публікації документів), наукові та науково-популярні видання, в яких дослідник виступає в якості редактора; д) некрологи, що є важливим джерелом, оскільки певною мірою засвідчують відношення сучасників до історика. Цікаво, що факт відсутності некрологів дає не менше підстав для роздумів; е) матеріали особистого походження: спогади, автобіографії, щоденники, епістолярія. Джерела такого типу дозволяють проникнути у внутрішній світ вченого, зрозуміти мотиви написання ним наукових робіт, з'ясувати його позанаукові уподобання і особисті, людські зв'язки; є) неопублікована наукова та науково-педагогічна спадщина, що міститься в особистих фондах: неопубліковані статті і монографії, тексти лекцій, повідомлень і доповідей.

Документальні джерела поділяються на: 1) матеріали державних і недержавних установ, у яких працював історик (протоколи засідань кафедри, рад факультетів і вузів, листки обліку кадрів і т.ін.); 2) документи державних органів, що керували або контролювали діяльність цих установ. Наприклад, якщо взяти радянські часи, то це документи комітетів партії, КДБ.

Другий підтип письмових джерел відіграє допоміжну роль і складається з двох категорій: описові (підручники, монографії, спогади, щоденники, листи третіх осіб) та

документальні (постанови уряду, міністерств і відомств).

II тип джерел - усні (фольклорні): афоризми істориків, анекдоти про них, дані про мову (хоча вони можуть бути зафіксовані і в письмових джерелах), про звички, спосіб життя і умови праці вченого.

III тип джерел - речові (матеріальні): особисті речі, особливості побуту, умови праці, малюнки, гравюри, портрети.

IV тип джерел - кінофотодокументи та фотодокументи.

Одна з найважливіших проблем, що стоять перед біоісторіографом, - це проблема змісту біографічного нарису, а саме: які аспекти біографії повинні бути включені в нарис у першу чергу і в обов'язковому порядку. Російський історик Б.Мейлах серед обов'язкових елементів біографії діяча науки вказав такі: повинні бути охарактеризовані основні етапи життєвого шляху вченого і епоха, в котрій він жив; середовище, що його оточувало; становлення і подальший розвиток вченого; процес творчості; значення його досліджень для наукового прогресу, для суспільства(8).

Підсумовуючи, варто зазначити, що стаття не охоплює всю сукупність проблем біографії історика і викладені в ній думки не претендують на абсолютну істинність, а деякі мають швидше гіпотетичний характер. Проте, сподіваємось, наші міркування сприятимуть виникненню інтересу дослідників до проблеми місця людського фактору в історіографії.

Примітки :

(1) Санцевич А.В. Место биографии историка в историографических исследованиях // Биография как вид исторического исследования. Сб. научных трудов. - Тверь, 1993. - С.29.

(2) Ярошевский М.Г. Биография ученого как науковедческая проблема // Человек науки. - М., 1974. - С.30.

(3) Кертман Л.Е. Некоторые проблемы биографического жанра в советской историографии // Вопросы развития историографических исследований в свете решений XXVI съезда КПСС. - Материалы Всесоюзной научной конференции. - Днепропетровск, 1985. - С.68

(4) Нечкина М.В. Историографическое изучение исторических работ // Биография как вид исторического исследования. Сб. науч. трудов. - Тверь, 1993.

(5) Сарбей В.Г. Историчні погляди М.О. Лазаревського. - К., 1961;
Марков П.Г. А.Я. Ефименко - историк Украины. - К., 1966.

(6) Нечкина М.В. Василий Осипович Ключевский: история жизни и творчества. - М., 1974.

(7) Карамзин Н.М. Избранные сочинения в 2-х томах. - М., 1964. - Т.2. - С.120.

(8) Мейлах Б.С. Биография как методологическая проблема // Человек науки. - М., 1974. - С.12.